

# კოსტსაბჭოთა ქვეყნები და მათი ეკონომიკური სისტემის ცვლილება დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ

ქეთევან ხორავა  
სტუდ-ს დოქტორანტი

## POST-SOVIET COUNTRIES AND THE CHANGE OF THEIR ECONOMIC SYSTEM AFTER GAINING INDEPENDENCE

Ketevan Khorava,  
PhD Student of GTU

### ABSTRACT

On the world map, 15 newborn economies appeared after the fall of communism in 1989 and the collapse of the USSR in 1991. One of the main features of this transformation was the replacement of the planned economy with a liberal market economy. However, due to the complexity of this process, the transformation of communist institutions into market instigators was taking place in parallel with significant mistakes. Especially considering that some of these countries did not have the necessary and necessary public institutions for transformation at all.

The article includes information on the stages of transition from a planned economy to a market economy, planned and implemented reforms and strategies, the implementation of which can be assessed based on the results achieved and established years later.

**საკვანძო სიტყვები:** ეკონომიკური თავისუფლება, გეგმიური ეკონომიკა, დახურული ბაზარი, ეკონომიკური ზრდა, რეცესია, საბაზრო ეკონომიკა.

**Keywords:** Economic Freedom, Planned Economy, Closed market, Economic Growth, Recession, Market Economy.

\* \* \* \*

მსოფლიო რუკაზე 15 ნორჩი ეკონომიკის მქონე ქვეყანა მას შემდეგ გამოჩნდა რაც 1989 წელს კომუნიზმის დაცემა და 1991 წელს სსრკ-ს დაშლა მოხდა. აღნიშნული გარდაქმნის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი გეგმიური ეკონომიკის ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკით ჩანაცვლება იყო. თუმცა, ამ პროცესის სირთულიდან გამომდინარე, კომუნისტური ინსტიტუტების საბაზრო ინსტიტუტებად გარდაქმნას მნიშვნელოვანი შეცდომებისა პარალელურად მიმდინარეობდა. განსაკუთრების იმის გათვალისწინებით, რომ ამ ქვეყნებიდან ზოგიერთს საერთოდ არ გააჩნდა ტრანსფორმაციისათვის საჭირო და აუცილებელი საჯარო ინსტიტუტები.

ტრანსფორმაციის ისტორიასა და ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით გამოიკვეთა პოსტ-კომუ-

ნისტური ტრანზიციის ისტორიასა და ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით გამოიკვეთა პოსტ-კომუნისტური ტრანზიციის ორი მთავარი მიმართულება: გრადუალიზმი და შოკური თერაპია. რომელთა შორის ძირითადი განსხვავება „ტრანზიციის პერიოდია“.

შოკური თერაპია ყველაზე ფართოდ გავრცელებული შეიძლება მივიჩნიოთ რომ იყო ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში. ამ რეგიონის გარდამავალმა ქვეყნებმა ეკონომიკის დასარეგულირებლად მიმართე შოკურ თერაპიას. აღსანიშნავია რომ შოკური თერაპია გულისხმობს მტკიცე ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის გატარებას.

აღნიშნული შოკური თერაპიის პროგრამა პირველად დასავლეთ გერმანიასა და მეორედ პოლონეთში დაიბადა, რის შემდგომაც ეს მეთოდი არაერთმა პოსტკომუნისტურმა ქვეყანამ გამოიყენა. ლეშეკ ბალცეროვიჩი, ეკონომისტი, პოლონეთის ყოფილი ფინანსთა მინისტრი, შემდგომ ყოფილი პრემიერ-მინისტრის მოადგილე და პოლონეთის ეორვენული ბანკის პრეზიდენტი, ყველაზე მეტად ცნობილი როგორც „ბალცეროვიჩის გეგმის“ „კლასიკური შოკური თერაპიის“ ავტორი, „ბალცეროვიჩის გეგმა“ 11 ძირითად პოლიტიკურ ზომას მოიცავს:

1. საშინაო ფასების გათანაბრება მსოფლიო საბაზრო ღონესთან ინფლაციის გათვალისწინებით,
2. ინფლაციის დროს შემოსავლის ზრდის შეზღუდვა,
3. ფულის მარაგის შეზღუდვა და საპროცენტო განაკვეთის მნიშვნელოვანი ზრდა,
4. პერსონალური დანაზოგების სტიმულაცია-დეპოზიტებზე საპროცენტო განაკვეთის გაზრდით,
5. საბიუჯეტო ხარჯის შემცირება სამთავრობო ინვესტიციის შემცირებითა და სუბსიდიების გაუქმებით არამომგებიანი ბიზნესწამოწყებებისთვის,

6. სამთავრობო ბონდების გამოშვება სამთავრობო ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად,
7. საგადასახადო კოდექსის დარეგულირება და ინტეგრირება,
8. ეროვნულვალუტაზე ერთი გაცვლითი კურსის და საშინაო ბაზარზე მისი კონვერტულობის დანესება,
9. საერთო საბაჟო ტარიფის დანესება იმპორტის შეზღუდვისა და ექსპორტის სტიმულაციის მიზნით,
10. მოსახლეობისთვის სოციალური დამხარების პროგრამის დანესება ბიუჯეტის შეზღუდვების გათვალისწინებით,
11. მონოპოლიური საქმიანობების აღმოფხვრა, საწარმოებს შორის კონკურენტუნარიანობის ხელშეწყობა.<sup>1</sup>

გეგმიური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა აღნიშნული რეფორმების გათვალისწინებით მხოლოდ პოზიტიური შედეგები არ მოუტ-

1 ვ.პაპავა საქართველოს ეკონომიკა: რეფორმები და ფსევდორეფორმები, 2015 წელი

ანია, თავდაპირველად როდესაც 1989 წელს ბალცე-როვიჩის გეგმა დმატკიცდა მალევე დაიწყო რეცესიის პერიოდი ქვეყანაში. შემოსავლების შემცირება და ეროვნული წარმოების კლებასთან ერთად იმატა უმუშევართა რაოდენობამ და გაიზარდა ინფლაცია. 1992 წელს კი ეკონომიკური მაჩვენებლების პოზიტიური ცვლილება დაიწყო, ინფლაციისა და ვალუტის სტაბილიზაციის შედეგად პოლონეთმა რეცესიიდან ამოსვლა დაიწყო. 50 წლის კომუნისტური რეჟიმის შემდეგ, ევროპულ ბაზართან სიახლოვის და აპირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნახალისების შედეგად მოხდა პოლონეთის ევროკავშირთან და მის ერთიან ბაზართან ახლო ინტეგრაცია.

ეკონომიკის პროფესორის, პოსტ-კომუნისტური გარდაქმნების შესახებ არაერთი ნაშრომის ავტორი, ვლადიმერ პაპავა წერს: “პრაქტიკამ გვაჩვენა, რომ შოკური თერაპია საუკეთესო შედეგს იძლევა ისეთ ქვეყნებში, სადაც ეკონომიკის სტატუსი რეფორმებამდე იმდენად ცუდი იყო, რომ ადამიანები მზად იყვნენ, გაეძლიათ ყველაფრისთვის, რაც საჭირო იყო არსებული სიტუაციის გადასაღებად. ამ შემთხვევაში, შოკური თერაპიის უარყოფითი ეფექტები უგულვებელყოფილია, რამეთუ დადებითი ეფექტები იმდენად საგრძნობია ქვეყნის ეკონომიკაში.”

პოსტ-კომუნისტური ტრანზიციის მეორე მიმართულებას გრადუალიზმი, კი, თავისი არსით გულისხმობს დინამიურსა და ნელ ტემპს, განსხვავებით შოკური თერაპიისგან, რაც დამახასიათებელია აზიური ტიპის ქვეყნებისათვის: ჩინეთი (გრადუალიზმის კლასიკური მაგალითი გახლავთ), ვიეტნამი, უზბეკეთი, ტაილანდი, მალაიზია. გრადუალისტური რეფორმების წარმატება ორ ძირითად პირობაზეა დამოკიდებული:

1) მოსახლეობის მიერ მთავრობის და მისი ეკონომიკის სათავეში ყოფნის მხარდაჭერის პოლიტიკური გარანტია და 2) გარდაქმნისათვის საჭირო მასიური ფინანსური რესურსი. ჩინეთის კლასიკური გრადუალისტური რეფორმის წარმატება შესაძლებელი იყო, ვინაიდან ჩინეთის მთავრობა ქვეყნის მშპ-ში აქტიურად დებდა ინვესტიციასა და ჩინური კომპანიები სხვა ქვეყნებში მასიურად ასაქმებდნენ ჩინური წარმოშობის ხალხს. ამასთან, მოსახლეობის მხოლოდ 18% იყო დასაქმებული სახელმწიფო მფლობელობაში მყოფ მსხვილ საწარმოებში. შესაბამისად ჩინეთის გრადუალისტური რეფორმის წარმატება პოლონეთის შოკური თერაპიის მსგავსად სპეციფიური შიდა კონტექსტის შედეგია.

ასევე მნიშვნელოვანია პოსტ-საბჭოთა ქვეყნების ეკონომიკური სისტემის ცვლილებისას შეფასებისას, განვიხილოთ საქართველოს მიერ განხორციელებული რეფორმები და შედეგები. საქართველოში პოსტ-კომუნისტური რეფორმების ხუთ ძირითადი ეტაპს გამოყოფს თავის ნაშრომში ეკონომისტი ვლადიმერ პაპავა: 1. გულუბრყვილო გააზრების ეტაპი, რომელიც დაიწყო საბჭოთა კავშირის დაშ-

ლით, შემდგომ დამოუკიდებლობის მოპოვებით და გაგრძელდა ქვეყანაში ეკონომიკური სტრატეგიების შესახებ პირველი დისკუსიებით, 2. უმოძრაობის ანუ სტაგნაციის ეტაპი, ამ ეტაპის დასაწყისად მიჩნეულია 1990 წლის შემოდგომაზე უმაღლესი საბჭოს არჩევა რასაც მოჰყვა რამდენიმე წარუმატებელი რეფორმისტული ეკონომიკური კანონის მიღება. 3 ეტაპი პოპულისტური ეტაპი ანუ შოკური თერაპია 1991-1992 წლების გადართილების შემდგომ, საქართველოს მთავრობას დაიწყო რამდენიმე რედისტრიბუციული რეფორმის გატარება, რამაც მოულოდნელი ნეგატიური შედეგები მოიტანა: მინისა და ბინების მოსახლეობისთვის უფასოდ გადაცემამ ზიანი მოუტანა სოფლის მეურნეობისა და მშენებლობის სექტორებს. სწორედ ამ დროს, 1992 წლის თებერვალს დაიწყო საქართველოს მთავრობამ შოკური თერაპიის განხორციელება:

1. მოხდა საშინაო ფასების მსოფლიო ფასებთან გათანაბრება გარკვეული საქონლის ფასების ლიბერალიზაციით. ზოგიერთი საქონლის ფასის კონტროლი კი გაიზარდა. თუკი 1991-ში სამომხმარებლო ფასების ინდექსი 1.8 -ს შეადგენდა, 1991 -ში მან უკვე 2.5-ს მიაღწია. რეგულირებადი სამომხმარებლო ფასები 1991-თან შედარებით 1991-ში 68-ჯერ გაიზარდა, პურის ფასი კი - 100 ჯერ. 2. 1991-ში მოხდა მინიმალური ხელფასისა და სოციალურა დაუცველთა დახმარების მსოფლიო ეკონომიკის ცვლილებების მიხედვით რეგულირება. 1991-ში ინდექსაცია განხორციელდა ექვსჯერ, რადგანაც ფასები უკვე ლიბერალიზირებული იყო. წინა წელთან შედარებით, 1991-ში მინიმალური ხელფასი და საშუალო ხელფასი 1.85 და 1.26-ჯერ გაიზარდა.

3. წინა წელთან შედარებით, 1992-ში დეპოზიტების წლიური საპროცენტო განაკვეთი 2%-დან 5%-მდე გაიზარდა, ათწლიან დეპოზიტებზე კი -9%-დან 80%-მდე, რაც რეალურ წლიურ ინფლაციას ვერ ასახავდა. ამასთან, სსრკ-ს ძველი რუბლი და ახალგაშთებული რუსული რუბლი კვლავ ცირკულირებდა საქართველოში და ქვეყნას არ გააჩნდა საკუთარი მონეტარული სისტემა. 4. 1992-ში იყო პირადი დანაზოგების სტიმულირების მცდელობა; ფულადი დეპოზიტების ჩამოფასებული დეპოზიტების გაორმაგება და მათთვის გადავადებულის სტატუსის მინიჭება. 5. 1992-ში სახელმწიფომ არ შეამცირა საბიუჯეტო დანახარჯი სამთავრობო ინვესტიციების შმცირებით და 20-25%-იან ზღვარში დარჩა. წინა წლის მაჩვენებელთან (47%) შედარებით, სუბსიდიების წილი სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებში 30.1%-მდე შემცირდა, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა. 6. 1992-ში გამოიცა სახელმწიფო ბონდები ყოფილი საბჭოთა კავშირის ბონდების ახალ ქაქრთულ ბონდებად გადაქცევის მიზნით, თმცა რამდენიმე წლის განმავლობაში არ მოხდა მათი საშუალებით სამთავრობო დეფიციტის დაფინანსება. 7. 1991 წელს დაიწყო საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსის რეფორმა და ინტეგრაცია. 8. ეროვნული

ვალუტის ერთიანი გაცვლითი კურსის და კონვერტულობის დაწესება შეუძლებელი იყო, ვინაიდან საქართველოს არ გააჩნდა ეროვნული ვალუტა, 9. 1992 წელს საქართველომ დააწესა საბაჟო ტარიფები: 2% -იმპორტზე და 8% ექსპორტზე, რაც იმპორტის შეზღუდვისა და ექსპორტის სტიმულირების საპირისპიროა, 10. საქართველოში ხელფასის ინდექსაცია 1991 წლიდან ხდებოდა, თუმცა, ყველა, შემოსავალი ერთნაირი პროპორციით რეგულირდებოდა, 11. 1992 წელს მონოპოლიური საქმიანობის შეწყვეტისა და კონკურენტუნარიანობის წაქეზების პირველი მცდელობა სამართლებრივი სახელმწიფო განკარგულებებისა და რეზოლუციების საფუძველზე. თუმცა სახელმწიფო კვლავ აგრძელებდა საწარმოთა საქმიანობაში ჩარევას. საბოლოოდ საქართველოში ბალცეროვიჩის გეგმის პირველი, მეორე და მეშვიდე პუქტი განხორციელდა ნარმატივულად.<sup>2</sup>

ჩვენდა სამწუხაროდ შოკური თერაპიის გატარება მხოლოდ ფასების ლიბერალიზაციის ხარჯზე და ეროვნული ვალუტის შემოღების, მონეტარული დამოუკიდებლობის არარსებობის გამო კრახის გარეშე ვერ დამთვრდებოდა, რამაც რატქმაუნდა დალი დაასვი და შეაფერხა ქვეყნის ეკონომიკის გარდასახვის პროცესს. ჩვენდა სამწუხაროდ საქართველო დღემდე განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა დღემდე იწვნევს იმ რეფორმათა განუხორციელებლობის შედეგებს რაც გეგმიური ეკონომიკის რღვევის შემდგომ განხორციელდა. ვფიქრობ ბოლო წლებში განხორციელებული რეფორმები როგორც არის ღრმა და ყოვლისმომცველი ხელშეკრულების გაფორმება საქართველოსთან (DCFTA), რამაც საქართველოს ვაჭრობისა და ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხებში პრიორიტეტებად განსაზღვრა: მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების სტრატეგიის მიღება 2016-2020 წლები-სათვის, ხოლო ამჟამად იქნა მიღებული 2021-2025 წლებისათვის განვითარების სტრატეგია, რომელიც გახლავთ მთავარი სტრატეგიული დოკუმენტი მცირე და საშუალო მენარმეობის შესახებ პოლიტიკის ფორმირებისა და მხარდაჭერისთვის. 2021-2025 წლის სტრატეგიის პრიორიტეტები შემდეგია:

1. საკანონმდებლო დახვეწა, ინსტიტუციური გაძლიერება და ოპერაციული გარემოს გაუმჯობესება მცირე და საშუალო მენარმეობისათვის;

<sup>2</sup> პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, ვლადიმერ პაპავა, 2002 წელი

<sup>3</sup> საქართველოს მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების სტრატეგია 2021-2025 წელი

2. მცირე და საშუალო მენარმეობის უნარების განვითარებისა და სამენარმეო კულტური ამაღლების ხელშეწყობა;

3. ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება;

4. მცირე და საშუალო საწარმოთა ექსპორტის ზრდის, ბაზარზე წვდომის და ინტერნაციონალიზაციის ხელშეწყობა;

5. ელექტრული კომუნიკაციების, საინფორმაციო ტექნოლოგიების, ინოვაციების, კვლევისა და განვითარების ხელშეწყობა მცირე და საშუალო მენარმეობისთვის;

6. ქალთა მენარმეობის განვითარების ხელშეწყობა;

7. მწვანე ეკონომიკის ხელშეწყობა.<sup>3</sup>

აღნიშნული სტრატეგიის ეფექტიანი განხორციელება ნიშანდობლივ გავლენას იქონიებს მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარებაზე, ვინაიდან ძლიერი და თანამედროვე ეკონომიკური სისტემის მქონე სახელმწიფოთა გამოცდილება ნათლად წარმოაჩენს რომ მაღალგანვითარებული და ეფექტიანი მცირე და საშუალო სამენარმეო სექტორის არსებობით მიიღწევა მდგრადი შედეგები. აქედან გამომდინარე მიმაჩნია, რომ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური კეთილდღეობისთვის სახელმწიფომ აღნიშნული სტრატეგიის აღსრულებასა და შეფასებაზე უნდა იმუშაოს.

## გამოყენებული ლიტერატურა:

1. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, ვლადიმერ პაპავა, 2002 წელი

2. საქართველოს ეკონომიკა: რეფორმები და ფსევდორეფორმები, ვლადიმერ პაპავა, 2015 წელი

3. სოციალური ეკონომიკა, მერაბ ვანიშვილი, ნაზი ჭიკაიძე, ნინო ვანიშვილი, 2015 წელი

4. საქართველოს მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების სტრატეგია 2021-2025 წელი, [http://www.economy.ge/uploads/files/2017/ek\\_politika/sme\\_strategy/sme\\_development\\_strategy\\_2021\\_2025\\_.pdf](http://www.economy.ge/uploads/files/2017/ek_politika/sme_strategy/sme_development_strategy_2021_2025_.pdf)

5. ეკონომიკური თეორია, კარლო ლურნკაია, 2001 წელი.